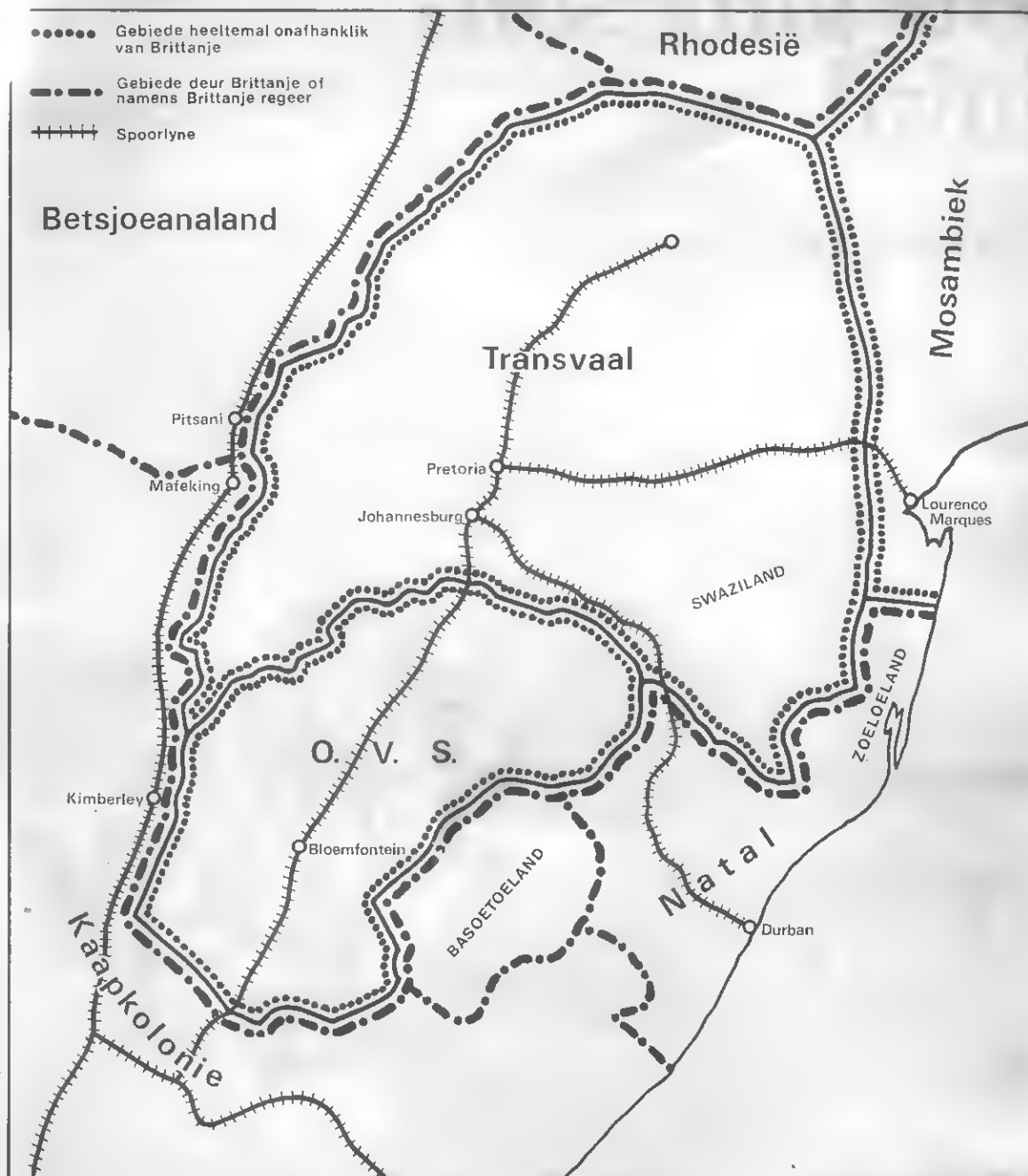

Die Jameson- inval

'N BLIK OP
SUID-AFRIKAANSE
GESKIEDENIS

Christopher Danziger

Transvaal ten tye van die Jameson-inval

DIE JAMESON-INVAL

Christopher Danziger

Inhoud

Waar die Inval begin het	pp. 2-3
Die Plan	4-5
Die Posisie in Johanoesburg	6-7
Die Posisie by Pitsani	8-9
Die Fiasko	10-11
Die Oorgawe	12-13
Reaksie op die Nuus	14-15
Verhore en Vonnisse	16-17
Die Komitee van Onderzoek	18-19
Die Keiser se telegram	20-21
Na die Inval	22-23
Datumblad	24

Die spotprenttekenaar 'Spy' illustreer dr. Jameson se oortuigende manier van praat.

DANKBETUIGING

Ops betuig graag ons erkentlikheid teenoor:
Die Departement Spesiale Versamelings van die
Jagger-biblioteek, U.K.,
en die Kaapse Argief.

As ons onwetend die kopiereg geskend het ten opsigte van enige foto wat in hierdie publikasie verskyn, vra ons opreg om verskoning en sal ons met genoë, nadat ons van die eienaar se reg vergewis is, 'n gepaste looi betaal asof ons vooraf toestemming kon verkry.

© 1978 Macdonald Suid-Afrika
Ungegee deur Macdonald Suid-Afrika
Keeromstraat 97
Kaapstad

SBN 360 00445 8

Fotoreproduksie en setwerk deur McManus Bros. (Edms) Bpk
Kaapstad
In Suid-Afrika gedruk deur Credo Press (Edms) Bpk Kaapstad
In Suid-Afrika gebind deur E D Seabrook, Kaapstad

*'I suppose we were wrong, were madmen,
Still I think at the Judgement Day,
When God sifts the good from the bad men,
There'll be something more to say.
We were wrong, but we aren't half sorry
And, as one of that baffled band,
I would rather have had that foray,
Than the crushings of all the Rand.'*
uit Jameson's Ride deur Alfred Austin,
Hofdigter

WAAR DIE INVAL BEGIN HET

Die verhaal van Jameson se Inval begin met die planne van Cecil Rhodes om al die state van Suider-Afrika in 'n federasie binne die Britse Ryk met mekaar te verbind. Rhodes het geweet dat die sterkste teenkanting teen hierdie plan sou kom van Transvaal waar president Kruger 'n ystere wil getoon het om die onafhanklikheid van sy Republiek te handhaaf.

Rhodes en die Afrikanerbond met wie se samewerking Rhodes Eerste Minister van die Kaapkolonie geword het, het Kruger probeer oortuig dat Boer sowel as Brit uit Rhodes se plan voordeel sou trek, maar oor die kwessie van federasie was Kruger onbeweeglik.

Rhodes het ekonomiese druk op Kruger probeer uitoefen. Tussen 1884 en 1895 was Transvaal feitlik omring deur gebiede wat aan die Britse Ryk behoort het. Rhodes het daarin geslaag om die Transvaal se hoop te verydel om 'n hawe van sy eie aan die Ooskus te verkry. Hy het die Kaaplandse spoorwegstelsel so vinnig tot by die Transvaalse grens laat ontwikkel dat hy gehoop het om die Rand van die Kaaplandse hawens afhanklik te maak. Kruger het geweier om Rhodes se planne vir 'n federasie te aanvaar.

Om verskeie redes het Rhodes nou besluit dat mag nodig sou wees om Kruger se teenstand af te takel. Die eerste was dat die Transvaalse spoorlyn Delagoabaai in 1894 bereik het, en die Rand dus van Britse hawens onafhanklik gemaak het. Die tweede was dat Rhodes verneem het dat daar geen hoop was dat Matabieland (wat deur sy eie British South Africa Company regeer is) goud sou lewer in hoeveelhede wat die Rand s'n binnekort sou verbysteek nie. Die derde was dat sy ou hartsiekte hom na 'n perdryngeluk in 1891 weer begin opkeil het en dat hy al hoe meer gevoel het dat wat gedoen moet word, vinnig gedoen moet word voor sy tyd verby is.

Rhodes het nooit enige gewetensbesware gehad oor die gebruik van onwettige of onderduimse metodes om sy doel te bereik nie en die gebruik van geweld teen die Transvaal het hom geensins gekwel nie. 'Julle moet my optrede oordeel aan die hand van my doelstellings,' het hy later gesê.

Rhodes se pogings om 'n hawe vir sy geliefde provinsie Matabieland te verkry, is 'n goeie

voorbeeld van hoe hy te werk gegaan het. Nadat die Portugese geweier het om Lourenço Marques aan hom te verkoop, het hy die Brits-Suid-Afrikaanse Polisie eenvoudig beveel om Beira in te neem. Toe die bevelvoerder bedees vra of daar dan nie internasionale besware sou wees nie, het Rhodes geantwoord: 'Vat eers, vra dan!' Die Britse regering kon hierdie rowery egter nie toelaat nie en het 'n boodskapper van die Hoë Kommissaris gestuur wat die ekspedisie beveel het om om te draai. 'Maar waarom het julle hom nie in boeie geslaan en gesê hy was dronk nie?' het Rhodes uitgeroep toe hy van die voorval hoor. Rhodes het daarbenewens werklik geglo dat die Britse regering maar te bly sou gewees het as hy geslaag het. 'n Mens kan nie verwag dat 'n Eerste Minister vir jou 'n skriftelike opdrag moet gee om hawens in te neem, ens. nie, maar wanneer hy die teenoorgestelde beveel, moet jy dit *verontagsaam*, het hy by 'n ander geleentheid aan Bobby White gesê.

Rhodes was geensins die enigste wat dit oorweeg het om Transvaal met geweld in te neem nie. Toe die Britse Hoë Kommissaris, sir Henry Loch, Pretoria besoek, is hy verwelkom deur 'n skare wat 'God save the Queen' sing en die perde van die President se koets losmaak en 'n Union Jack daaroor swaai terwyl hulle dit na Loch se hotel sleep. Loch het geglo dat dit bloot 'n kwessie van tyd sou wees voor Transvaal weer onder Britse bestuur sou staan. Dit was Loch wat verantwoordelik was vir die stasionering en versterking van die Betsjoeanalandse Grenspolisie by Mafeking waarvandaan Johannesburg die maklikste bereik kon word. Hy kon die Ministerie van Kolonies egter nie daarvan oortuig dat 'n 'militêre oplossing' die regte vir die Transvaalse probleem was nie.

Rhodes het met sir Henry Loch saamgestem, maar met dié uitsondering: as Kruger tot 'n val gebring moes word, wou hy nie hê dat dit gedoen moet word deur Rykstroepen en -beamptes wat hul bevele uit Londen kry nie, maar deur Suid-Afrikaners wat ter plaatse was en die plaaslike probleme verstaan het. Sodoende het hy gehoop om Transvaal weer by die Britse Ryk te betrek sonder om kwade gevoelens tussen die Hollands- en Engelssprekendes te veroorsaak, wat die geval in 1877 was toe Transvaal geannekseer is. Rhodes het nagedink oor sy plan en dit met sy naaste medewerkers bespreek totdat hy in 1895 gereed was om dit ten uitvoer te bring.

Sir Henry Loch het ook, toe hy Hoë Kommissaris was, daaraan gedink om Transvaal met wapengeweld na die Britse Ryk terug te bring.

Cecil Rhodes was die leidende gees agter die plan wat tot die Jameson-inval gelei het.

Hier op die stoep van Rhodes se woning in Kaapstad, Groote Schuur, het hy en dr. Jameson die besonderhede van die Inval uitgewerk.

DIE PLAN

Rhodes se plan was dat die mynwerkers van Johannesburg – wat deur die Boere Uitlanders genoem is – uit protes teen die wreedheid en korrupsie van Kruger se regering 'n opstand moet begin: 'n Britse troepemag sou Transvaal dan binnery om die lewens van die Britse burgers in Transvaal 'te beskerm'. Vir hierdie doel, was dit noodsaaklik dat hulle reeds by 'n geskikte plek op die Transvaalse grens saamgetrek moes wees. Die Britse Hoë Kommissaris sou dan onmiddellik na Pretoria gaan, teoreties om 'n burgeroorlog te help probeer voorkom, maar in werklikheid om seker te maak dat geen ander land tyd het om Transvaal te 'beskerm' nie of dat die mynmagnate wat nie aan Rhodes se kant was nie, nie 'n Republiek van hul eie kon uitroep nie.

Wat Rhodes dus nodig gehad het, was die aktiewe steun van 'n aantal Uitlanders in Johannesburg, 'n sterk troepemag, 'n basis op die Transvaalse grens vanwaar hulle kon optree, en 'n Hoë Kommissaris wat met sy planne sou akkoord gaan.

Die steun van die Uitlanders is geredelik beloof deur iemand wat net soveel loopbane en aanstellings op die Rand beheer het as Rhodes. In Charles Leonard het hulle 'n organiserende sekretaris met aansienlike vermoëns en energie gehad. Party van die mynmaatskappye het egter geweier om aan enige sameswering deel te neem, en ander, selfs Rhodes se oudste vennoot, Alfred Beit, is met die grootste moeite omgepraat. Om seker te maak dat hul geesdrif vir die opstand nie afneem nie, het Rhodes sy broer Frank, 'n kolonel in die Britse leër, gevra om as 'militêre raadgewer' in Johannesburg aan te bly.

In die hele Johannesburg was daar minder as 1 000 gewere, maar hulle was van plan om hierdie probleem te oorkom deur die staatsmagasyn by Pretoria oor te neem waar die wagte blykbaar beslis teen 9 nm. aan die slaap sou wees. Hulle sou dus met een slag die rebelle bewapen terwyl hulle die regering ontwapen. Die noodlot het skynbaar saamgewerk toe een van die mure van die magasyn ineengestort het en geen spesiale pogings skynbaar aangewend is om die herstelwerk te bespoedig nie. Die samesweerders het selfs 'n plaas by Irene gekoop waarheen 'n groot aantal 'prospekteerders' in afwagting op verdere opdragte geskuif is.

Net vir ingeval hierdie plan sou misluk, het kaptein Holden egter daarin geslaag om onge-

veer 3 000 gewere, en drie meksimkanonne Johannesburg binne te smokkel. Die meeste daarvan is versteek in oliedromme wat selfs van 'n kraan voorsien is wat regte olie gedrup het ingeval hulle vir inspeksie voorgekeer word. Daar was ook groot opgewondenheid toe 'n groot ysterpyp onder 'n seil deur Johannesburg vervoer is omdat daar gemeen is dat dit 'n kanon was.

Die tweede vereiste van Rhodes se plan was dat 'n troepemag die Uitlanders te hulp moes snel. Dit is uit twee bronne voorsien. Ongeveer 350 man het aangesluit by 'n nuwe Vrywilligerskorps wat Jameson by 'n geesdriftige vergadering in Salisbury gestig het. Nog 150 het gekom van die Betsjoeanalandse Grenspolisie wat by Mafeking gestasioneer was totdat hul kontrakte aan die einde van 1895 verstryk het. Jameson was gretig om Transvaal nie soos 'n rower' binne te gaan nie en het die Uitlanders dus omgepraat om 'n ongedateerde brief aan hom te rig wat beweer dat 'die posisie . . . in hierdie staat so kritiek geword het dat daar binnekort 'n stryd tussen die Regering en die Uitlanderbevolking sal wees . . . Ons moet die toestand in ag neem van duisende ongewapende manne, vroue en kinders van een ras . . . oorgelaat aan die genade van goedgewapende Boere . . . Dit is in hierdie omstandighede dat ons verplig voel om 'n beroep op u te doen om ons te hulp te snel indien 'n oproerigheid hier sou ontstaan.' Jameson moes slegs hierdie brief op die regte oomblik te voorskyn haal en dit sou vir hom die verskoning bied om Transvaal binne te val.

Die derde bestanddeel van Rhodes se plan was 'n basis op die Transvaalse grens wat as afspringplek vir die troepe kon dien. Dit is in werklikheid reeds in 1892 aan hom belowe toe 'n stuk grond tussen Mafeking en Bulawayo, in die teenswoordige Botswana, aan die British South Africa Company gegee is waarop hulle die spoorverbinding met Matabieland kon bou.

Rhodes se vierde vereiste was 'n Hoë Kommissaris wat sou saamwerk, en dit het hy gekry in die persoon van sir Hercules Robinson, wat van 1881 tot 1889 Hoë Kommissaris was en daarvoor bekend was dat hy dit verkies het dat verantwoordelikheid deur die koloniale regerings gedra word en nie deur Brittanje nie. Robinson was toe 71 jaar oud en het aan watersug gely; die enigste rede waarom hy die pos aanvaar het, was waarskynlik die hoop – wat nie beskaam is nie – dat hy met 'n titel beloon sou word.

Die Randse Klub was die gunstelingvergaderplek van die lede van die Reform Committee, en dit is hier dat die meeste van hulle uiteindelik in hegtenis geneem is.

Groote Schuur is na die brand van 1896 deur sir Herbert Baker herbou, en Cecil Rhodes het dit later geskenk om deur die eerste ministers van Suid-Afrika gebruik te word.

DIE POSISIE IN JOHANNESBURG

Die Uitlanders wat Jameson veronderstel was om te hulp te snel, was 'n groep uiteenlopende mense. Toe hulle 'n Reform Committee gevorm het om tydens die Inval met Kruger af te reken, het dit bestaan uit 23 Engelse, 16 Suid-Afrikaners, 9 Skotte, 6 Amerikaners, 2 Wallisers, 2 Duitsers, 1 Ier, 1 Australiër, 1 Nederlander, 1 Kanadees, 1 Switser en 1 Turk.

Hulle was onder die fortuinsoekers wat Transvaal toe gestroom het toe goud ontdek is. Hul getalle het so vinnig toegeneem dat hulle, sowel as die regering, geglo het dat hul getalle meer as die Boere s'n was.

Daar was baie geskilpunte tussen die Uitlanders en Kruger se regering wat nie hier volledig bespreek kan word nie. Die een wat in die nouste verband met die Inval gestaan het was dat hulle nie toegelaat is om te stem voordat hulle 14 jaar lank in Transvaal gewoon het nie. Hulle het geglo dat as die stemreg na 5 jaar aan hulle gegee word, hulle Kruger sou kon uitstem en vervang met 'n president wat meer simpatiek teenoor mynbelange sou wees.

Dit het mense soos Rhodes en sir Henry Loch gepas, nie slegs omdat die Britse belange nou verbonde was aan die lotgevalle van baie van die groot mynmaatskappye nie, maar ook omdat enige regering wat in Transvaal deur die Uitlanders se stemme aan bewind kom, vermoedelik Rhodes se plan vir 'n federasie, en uiteindeelik die terugkeer van Transvaal tot die Britse Ryk, sou steun. Daar was dus baie mense wat 'n belang daarby gehad het om die griewe van die Uitlanders soveel moontlik op te blaas.

Dit was egter destyds duidelik dat die meeste van die Uitlanders te besig was om geld te maak om hulle te bekommer oor die griewe wat hulle veronderstel was om te hê. Hulle sou beslis daarvan gehou het as die invoerbelasting verminder is, en as die monopolie op dinamiet afgeskaf is, maar wat die stemreg betref, het Lionel Phillips waarskynlik gelyk gehad toe hy die mening uitgespreek het dat 'die meeste mense nie 'n duit daarvoor omgee nie'. Kaptein March Phillips (nie familie van Lionel nie) het in 1900 geskryf dat hy gesien het hoe 'luide lag-buie onder die Uitlanders ontketen is' deur die

telegramme in die *Times* oor hierdie griewe: Ons het die Londense koerante gelees om uit te vind wat ons griewe is, en heel dikwels was dit 'te wyte aan oorsake waarvan ons nog nooit gehoor het nie.'

Wanneer ons dit in gedagte hou, is dit glad nie verbasend nie dat die samesweerders in Johannesburg skynbaar van die begin af alles in hul vermoë gedoen het om hulle uit hul oorspronklike belofte los te wikkels – as daar ooit een was – om 'n opstand aan die Rand te loods. Toe Jameson hulle egter in 1895 besoek, het hy daarin geslaag om hulle tot 'n hesliste datum vir die opstand te verbind – 28 Desember.

Toe Jameson eers vertrek het, het hul geesdrif begin afneem. Twee weke later het hy 'n telegram van kolonel Frank Rhodes ontvang wat lui: SÊ VIR DR JAMESON DAT DIE POLOWEDSTRYD (een van die kodename vir die Inval) MET EEN WEEK UITGESTEL WORD OF DIT SAL MET WEDRENNE BOTS. Jameson het daagliks meer senuweeagtig geword dat die plan sou uitlek (wat trouens nooit gebeur het nie) en het met ergernis terug getelegrafeer: U REKEN TOG SEKER NIE WEDRENNE VAN UITERSTE BELANG IN VERGELYKING MET ONTSAGLIKE GEVAAR VAN UITGEVANG TE WORD WAT DAAGLIKS VERWAG WORD NIE? Jameson se reaksie was blykbaar doeltreffend, want daar is toe vir hom laat weet: ONWAARSKYNLIK DAT SAKE UITGESTEL SAL WORD.

Op Kersdag, 1895, het die Uitlanders 'n dringende vergadering belê om die ernstigste probleem te bespreek wat tot nog toe ontstaan het. Dit wou voorkom dat terwyl die Uitlanders geglo het dat hul opstand nog in die naam van die Vierkleur (die Transvaalse vlag) sou wees, diegene wat so pas aan die Rand aangekom het, berig het dat Rhodes sekere mense in Londen verseker het: EK SOU NIE ALLES WAAG NIE BEHALWE VIR BRITSE VLAG.

Hulle het besluit om Charles Leonard te stuur om die probleem onmiddellik met Rhodes te bespreek. Jameson is dus getelegrafeer: DIT IS ABSOLUUT NOODSAAKLIK OM DIE STIGTING (nog 'n kodenaam vir die Inval) UIT TE STEL TOTDAT ONS C. J. RHODES SE BELOFTE HET DAT DAAR NIE OP GESAG VAN IMPERIALE REGERING AANGEDRING SAL WORD NIE, wat gou bevestig is deur nog 'n telegram van Rhodes se agent in Kaapstad wat gelui het: JULLE MOET

NIE ROER TOTDAT JULLE WEER VAN
ONS HOOR NIE. TE VERSKRILIK. BAIE
JAMMER.

Hierdie anti-klimaks was vir Jameson se ongeduldige geaardheid te veel. Hy het bitterlik by Rhodes se agent in Kaapstad gekla: DAAR SAL GEEN STIGTING WEES AS AAN HUL-SELF OORGELAAT . . . ALLES BETEKEN VREES. Sy oordeel was waarskynlik korrek. Twee boodskappers was op daardie oomblik haastig na hom op pad om seker te maak dat dr. Jameson nie ongenooi tot hul 'redding' kom nie.

Regs bo: Lionel Phillips was een van die Hervormers wie se doodvonnis nooit voltrek is nie. In 1924 het hy Willem van der Stel se geskiedkundige plaas, Vergelegen, gekoop waar hy 12 jaar later dood is.

Oorkant: Kolonel Frank Rhodes, 'n ouer broer van Cecil, was veronderstel om die militêre voorbereidings in Johannesburg te organiseer.

Onder: Toe die Reform Committee hoor dat Jameson op pad is, het hulle onmiddellik taamlik amateuragtige pogings aangewend om Johannesburg teen 'n verwagte aanval deur die Boere te beskerm.

DIE POSISIE BY PITSANI

Die plek waar Jameson en sy troepe gewag het, was 'n troostelose, boomlose, vliegervulde plek met name Pitsani waar 'n enkele winkel langs die pad passasiers op die Mafeking-Bulawayokoets van 'n haastige maaltyd en vars muile voorsien het. Die voordeel daarvan was dat dit net vier myl van die Transvaalse grens af was, en dat 'n konstante waterbron beskikbaar was. Jameson het aan die einde van Oktober daar aangekom met 350 man vir wie daar gesê is dat moeilikheid ver wag word van 'n plaaslike opperhoof, Linchwe, wat teen die oordrag van die grond vir die spoorlyn aan die British South Africa Company beswaar gemaak het.

Jameson, die jongste van tien broers, is in 1853 in Edinburg gebore. Hy het hom as geneesheer bekwaam en het 'n baie voorspoedige praktyk in die vroeë dae van die Kimberleyse diamantstormloop gevestig. Daar het hy Cecil Rhodes ontmoet en is hy heeltemal deur hom betower. Toe Rhodes hom vra om die medisyne te laat vaar om die beheer van die nuwe provinsie Masjonaland oor te neem, het Jameson geensins geaarsel om dit te doen nie. Daar is sy avontuurlik geprikkel. Hy het oorland gejaag om 'n voornemende trek oor die Limpopo deur Transvaalse burgers te probeer keer. Hy het in 1893 'n gewaagde en verbeeldingryke oorlog teen die Matabelies gewen. Sy natuurlike ongeduld en selfvertroue het toegeneem. 'Enigeen kan Transvaal met 'n halfdosyn rewolwers inneem,' het hy teenoor 'n vriend gespot. Ten spyte van sy ongeduld, en sy oormoedigheid, het almal saamgestem dat hy iemand was van wie mense instinktief gehou het, wie se sjarme onweerstaanbaar was, en wat mense kon oortuig om hom 'tot in die hel te volg, indien nodig', soos een van sy soldate gesê het.

Pitsani was nie 'n goeie plek om 'n man soos Jameson vir twee maande te laat wag nie. Baie skrywers het daarop gewys dat as Jameson in Johannesburg was, hy die Uitlanders tot optrede sou aangevuur het, terwyl kolonel Rhodes geduldig by Pitsani sou gewag het totdat 'n opstand hom die verskoning gee om te begin. Die swakheid van die plan was die feit dat die regte mense op die verkeerde plekke was.

Toe Jameson die eerste aanduiding ontvang dat die Johannesburgers begin bang word,

(POLOWEDSTRYD MET EEN WEEK UITGESTEL), het hy die eerste aanduiding gegee dat hy sy eie kop sou volg. ALLES IS HIER GEREED . . . ENIGE VERTRAGING SAL UITERS SKADELIK WEES.

Op 23 Desember het Rhodes se agent in Kaapstad Jameson verheug met die boodskap: MAATSKAPPY SAL VOLGENDE SATERDAG 28STE OM 12 UUR DIE AAND GESTIG WORD. Omdat hy Jameson geken het, het hy bygevoeg: JY MOET NIE VOOR 8 UUR BEGIN NIE. Jameson se antwoord is verdere bewys van sy onbetroubaarheid. In plaas daarvan om hierdie spesifieke opdrag te gehoorsaam, het hy geskryf: SAL TOT SATERDAG PROBEER UITSTEL . . . DOEN ALLES WAT JULLE KAN OM DIT TE BESPOEDIG. Rhodes se agent het dit nodig geag om te antwoord: JY MOET NIE VOOR SATERDAGNAG BEGIN NIE. Drie dae later het die nuus waarna op pp. 6-7 verwys is, gekom dat onenigheid oor die kwessie van die vlag in Johannesburg uitgebreek het. Jameson se broer, Sam het nou vir hom laat weet: ABSOLUUT NOODSAAKLIK DAT STIGTING UITGESTEL WORD. Uit Kaapstad het die besliste opdrag gekom: JY MOET NIE BEGIN TOTDAT JY WEER VAN ONS HOOR NIE. Teen hierdie tyd was Jameson te gespanne om gestuit te word. Met die verskoning dat sy manne reeds beveel is om die telegraafdrade te knip, het hy geantwoord: VERWAG OM 'N TELEGRAM VAN JULLE TE ONTVANG WAT . . . MAGTIGING VERLEEN OM TE BEGIN. Later die dag het hy bygevoeg dat as Johannesburg niks doen nie, ONS ONS EIE STIGTING SAL DOEN MET DIE HULP VAN BRIEF WAT EK SAL PUBLISEER. Hierop het hy een antwoord uit Johannesburg ontvang: EK VER-OORDEEL VERDERE VERWIKKELINGE OP DIE OOMBLIK HEELTEMAL. En nog een uit Kaapstad wat lui: ONS KAN NIE FIASKO HÊ NIE. Niks kon duideliker gewees het nie.

Oral, behalwe by Pitsani, het mense aange-nem dat die Inval afgelas is. In Londen het die Minister van Kolonies, onbewus van die feit dat Jameson reeds dertig myl binne Transvaal was, aan die Eerste Minister geskryf: 'Ek meen die Transvaalse aangeleentheid gaan doodloop.' In Kaapstad het Rhodes vir die Imperiale Sekretaris gesê dat die revolusie op niks uitgeloop het nie. Die Sekretaris het beweer dat Rhodes

Die kampterrein by Pitsani is gekies omdat dit naby lopende water geleë was, maar in alle ander opsigte was dit 'n bar, dooierige plek.

'blykbaar verlig was'.

Net Jameson kon die situasie nie aanvaar nie. Laat Saterdag nag het hy getelegrafeer: **TENSY EK DEFINITIEF DIE TEENOORGESTELDE HOOR, VERTREK EK MÔREAAND.** (29 Desember). Aangesien dit naweek was, was die Maatskappy se kantore gesluit, maar Sondagoggend het 'n klerk daardie telegram gekry en nog een wat lui: **VERTREK VANAAND NA TRANSVAAL.** Toe Rhodes die boodskap ontvang, was dit reeds 1 nm. en die drade na Pitsani gesluit vir die Sondagmiddag. Jameson was reeds weg.

Voor hulle vertrek uit Pitsani het Jameson se manne die telegraafdrade geknip met die hoop om die nuus van die Inval te vertraag.

DIE FIASKO

Die boodskappers van Johannesburg wat veronderstel was om Jameson te keer, het vroeg die oggend van die 29ste aangekom. Kaptein Heany, 'n ou vriend van Jameson, het Jameson in sy tent gekry waar hy aan die lees was. Hy het die boodskap van die Reform Committee aan hom voorgelees.

Toe hy noem dat daar nog 'n tekort aan gewere is, het Jameson gespot: 'Ons sal die burgers die hele Transvaal vol skop.' Hy het al die ander besware afgemaak. Na hy die hele boodskap aangehoor het, het hy twintig minute lank voor sy tent op en af geloop. Toe hy terugkeer, het Heany hom gevra: 'Wat gaan jy doen?'

'Ek gaan inval,' het Jameson geantwoord.

'Ek het gedag jy sal,' sê Heany.

'Wat gaan jy doen?' vra Jameson.

'Ek gaan saam met jou,' antwoord Heany.

'Ek het gedag jy sal,' sê Jameson.

'n Trumpetgeskal het al die soldate op die vierkant laat aantree. Jameson het die doel van hul reis verduidelik deur die brief voor te lees wat hy uit die Reform Committee moes dwing. Omdat hulle onervare vrijwilligers was, het hy vir hulle gesê dat die geharde veterane van die Betsjoeanalandse Grenspolisie by Malmani by hulle sou aansluit. Hy het vir hulle gesê dat hul beste wapen dié van verrassing is, dus hoef 'rooi bloed nie gestort te word nie'. Daar is skynbaar onduidelikheid oor die kwessie of hy hulle verseker het dat die Imperiale Regering die Inval steun of nie. Al die getuies stem egter saam dat sy woorde luidkeels begroet is, en dat 'God save the Queen' gesing is voor hulle verdaag het om weer teen sononder aan te tree. Hulle het Pit-sani op Sondag 29 Desember om 6.30 nm. verlaat en het deurgery tot by Malmani waar hulle hulle aangesluit het by die troepe wat van Mafeking gekom het.

Die afdeling van Mafeking was glad nie gretig om Transvaal binne te val toe kaptein Coventry vir hulle sê dat die sogenaamde stryd teen Linchwe alles onsin was nie. Kolonel Grey het nader gery en gevra: 'Wat is verkeerd met julle manne? Waarom wil julle nie met ons saamgaan nie?' Een van die soldate het toe gevra: 'Gaan ons vir die Koningin of vir Rhodes se British South Africa Company veg?' waarop kolonel

Grey geantwoord het: 'Ek kan nie sê dat julle in opdrag van die Koningin soontoe gaan nie, maar julle gaan wel vir die oppergesag van die Britse vlag in Suid-Afrika veg.' Met hierdie versekering het 122 offisiere en manskappe Mafeking omstreeks 9 uur op Sondag die 29ste verlaat. Toe 'n offisier wat eers daardie oggend na Mafeking oorgeplaas is, dreig om die saak te rapporteer, het majoor White net gelag: 'Doen wat jy wil. Die drade is geknip.'

Wat majoor White betref, het hy ongelukkig nie heeltemal gelyk gehad nie. Jameson se manne het wel die drade Kaapstad toe geknip, sodat Fuller sy boodskap van Maribogo, 80 kilometer verder, moes stuur met die gevolg dat Kaapstad die nuus eers Maandag teen 12 uur gekry het. Hulle het egter nie die lyn van Zee-rust na Pretoria geknip nie (party mense sê omdat die soldate wat aangesê is om dit te doen so dronk was dat hulle in plaas daarvan 'n heiningdraad geknip het), en die Transvaalse regering was dus teen ongeveer 9 vm. die eerste om daarvan kennis te neem dat Jameson op pad is.

By Malmani was die eerste van vyf opslagplekke, vyftig kilometer van mekaar geleë, van Mafeking tot by Krugersdorp, waar soutvleis en perdevoer in groot hoeveelhede deur nog 'n doktersvriend van Rhodes, Henry Wolff, opgegaan is. Hy het 'n hele paar honderd perde vir gebruik as vars perde aangekoop wat hy aangehou het op 'n plaas wat aan 'n lid van die Transvaalse Volksraad behoort het. Daar is vir hom gesê dat hulle gebruik sou word vir 'n koetsdiens van Mafeking na die Rand, en hy was, begryplik, woedend toe hy verneem dat hy 'n Britse inval in sy land aangehelp het.

Vanaf hierdie stadium het alles vir die Invalers begin skeefloop. As gevolg van die klein Boerepatrollies wat al om hulle begin draai het, het hulle besef dat hulle die voordeel van verrassing verloor het. Na 'n dag se ry is hulle tot stilstand gedwing deur hul eerste skermutse-ling terwyl hulle hul pad moes baan deur 'n hergkloof wat so nou was dat hulle in enkelgelid daar deur moes gaan. Die stelletjie het hulle met twee uur vertraag. 'n Verdere twee uur is daarmee heen toe 'n boodskapper van die Hoë Kommissaris hulle bereik het met die boodskap: DIE REGERING KEUR JULLE GE-DRAG GEHEEL EN AL AF... JULLE WORD GELAS OM DIE LAND ONMIDDELLIK TE VERLAAT. Jameson en sy personeel het be-raadslaag oor wat hulle te doen staan. Was dit

een van die gevalle waarvan Rhodes gepraat het toe hy gesê het dat die regte ding was om bevele te verontagsaam of waar hulle 'eers moes vat en dan moes vra'? Hulle het besluit dat dit die geval was.

Hierdie verdragings het beteken dat daar skaars tyd was om die kos te eet wat dr. Wolff voorsien het. Daar was beslis nie tyd om die reserwe perde bymekaar te bring nie. Die meeste van hulle was buitendien karperde en nie ryperde nie. Op Nuwejaarsdag, toe die Invalers hul eerste werklike teenkanting gekry het, het honger en uitputting baie ernstiger gevare as die Boere ingehou.

In een stadium het 'n groep ruiters uit Johannesburg vertrek om by Jameson aan te sluit, maar hulle is haastig deur die Reform Committee teruggeroep.

Die Boereteenstanders het bestaan uit kommando's sonder uniforms of formele dril oefeninge, maar hulle was skerpskutters wat dodelik akkuraat kon skiet.

DIE OORGAWE

Die Boere se taktiek was om 'n geveg te vermy *en Jameson se afdeling uit te put deur voortdurend van ver af op hulle te skiet.* Dit was gedeeltelik omdat hulle nie die artillerie gehad het om Jameson se meksimkanonne te weerstaan nie en gedeeltelik omdat hulle hul hoofmag in reserwe wou hou om 'n aanval op die magasyn in Pretoria af te weer.

As gevolg hiervan kon Jameson Transvaal diep binnedring voordat hy enige noemenswaardige teenstand ondervind het. Op 30 Desember, nadat Jameson 'n daglank gery het, het die samesweerders in Johannesburg die aaklige nuus verneem: **DIE VEEARTS HET NA JOHANNESBURG VERTREK MET BAIE GOEIE PERDEVLEIS EN VERWED SEWEHONDERD OP HOMSELF.** Die telegram is op die tafel neergegooi met die woorde: 'Dit is alles verby, kêrels. Hy het ten spyte van alles begin.'

Wat het die samesweerders te doen gestaan? Moes hulle die risiko loop om 'n revolusie van stapel te stuur? Moes hulle waak teen 'n aanval van Kruger se kommando's? Moes hulle met Kruger probeer onderhandel voor hulle weet of Jameson geslaag of misluk het? Sonder 'n sterk leier onder hulle het hulle tussen drie moontlikhede gewifel. In een stadium het 'n vrywilligerskorps met die naam 'Bettington's horse' uitgeroep om die 'Veearts' te help maar hulle is 'n paar uur later teruggeroep. Vrywilligers het wag gestaan teen die verwagte aanval, maar in plaas daarvan het Kruger die Republikeinse Polisie uit die dorp onttrek. Toe die Hoë Kommissaris die Inval veroordeel, was die saak vir die meeste Hervormers opgelos – hulle sou met Kruger onderhandel eerder as teen hom veg.

Die telegramme wat Jameson van hulle ontvang het, het getoon hoe min hulle daartoe in staat was om tot 'n besluit te kom. Die eerste een het hom laat weet dat sy beste roete deur Krugersdorp is. Die tweede het gelui: **ONS SAL BAIE BLY WEES OM JULLE TE SIEN. ONS IS NIE IN BEHEER VAN DIE DORP NIE. ONS SAL MANNE STUUR OM JULLE TE ONTMOET.** Die derde het gelui: **INGESTEM TOT 'N SKIETSTILSTAND VAN 24 UUR.** Jameson het die boodskappers teruggestuur met 'n brief wat lui: 'Ons hoop om Johannesburg vanaand te bereik . . . ons sal natuurlik bly wees as 200 man ons by Krugersdorp ontmoet.' Daar het mev. Varley, van die Varley Hotel,

hulle ook met 'n ontbyt vir 600 man ingewag.

Jameson is inderdaad by Krugersdorp ontmoet, nie deur sy bondgenote nie, maar deur 'n Boerekommando in 'n vofinaakte verdedigingsposisie. Die beroemde meksims het vir 'n uur gebulder, maar nie 'n enkele Boer is gedood nie. Hy het die rif toe probeer stormloop, maar het in die poging 60 ongevalle gely. Dit was duidelik dat wat dr. Wolff ook al gesê het, hulle suid van Krugersdorp sou moes gaan om Johannesburg te hereik.

'n Gids wat uit die niet uit verskyn het, het aangebied om hulle 'n regstreekse roete om Krugersdorp te wys. Die volgende oggend was hy skoonveld nadat hy hulle reguit na die wagtende arms van kommandant Cronje gelei het: daar word gemeen dat hy 'n Boerespioen moes gewees het. Op 2 Januarie het die Invallers hulle by 'n plek met die naam Doornkop, ongeveer 20 kilometer wes van Johannesburg bevind. Hulle was toe al 86 uur aan die opmars, met byna geen ruskans nie. Dit was al 'n dag sedert hulle laas kos gehad het. Die voorafgaande 17 uur lank het hulle deurgeloop onder die akkurate geweervuur van Boereskutters. Nogtans het hulle nie maar somaar oorgegee nie. Uit die skuiling van 'n verlate plaashuis het hulle die kranse bo hulle bestook totdat die meksims as gevolg van oorverhitting vasgeslaan het. Die Transvaalse Artillerie het uiteindelik tot die stryd toegetree en ernstige skade begin aanrig. Daar was niks anders te doen as om die wit vlag te hys nie. Kommandant Cronje het nader gery om hulle in hegtenis te neem. 'Dr. Jameson', het hy gesê, 'dit is vir my 'n eer om u te ontmoet.' Jameson wat 'soos 'n riet gebewe het', kon niks anders sê nie as: 'Ek aanvaar jou voorwaardes.' Teen die aand was hulle almal, behalwe die 17 gesneuweldes, 55 gewondes en 35 wat op pad weggeraak het, in die Pretoriase Tronk. Toestande in die tronk, waar die Invallers en die Hervormers vir die eerste keer ontmoet het, was onderwets eerder as onmenslik. Die selle was smerig en sonder lug en vol ongediertes. Die gevangenes moes op die vloer slaap en het hulle in die binneplaas gewas met 'n straaltjie water wat in 'n oop geut afgeloop het. Al 250 gevangenes moes klaarkom met 3 toilette en 6 emmers wat net elke vier dae leeggemaak is. In die middel van Januarie was die temperatuur in Pretoria dikwels 40° in die skaduwee. Die bewaarder, Du Plessis, is deur party mense beskryf as 'n brutale en onmenslike el-

Generaal Cronje het by Doornfontein vir die tweede maal die oorgawe van 'n Britse Mag aanvaar. Die eerste geleentheid was in 1880 by Polchefstroom.

lending' met ' 'n wilde baard, bloedbelope oë en 'n swaar stem' hoewel ander 'sonder wrywing met hom klaargekom het'.

In die boodskappe wat die Hervormers kon uitsmokkel, het hulle egter erken dat alles goed gaan. Hul vrouens het hulle besoek met hoenders wat in hul rokke versteek is. Die skrywer, Mark Twain, wat toegelaat is om die Amerikaanse gevangenes te besoek, het dit 'n ruskuur vir moeë sakemanne' genoem.

Die moeë teleurstelling van die invallers is baie duideliker in hierdie toneel met die opskrif *Na die Oorgawe*.

Die Britse geïllustreerde koerante het Jameson se laaste weerstandspoging 'n heroïese kleur gegee wat dit in werklikheid nie gehad het nie.

REAKSIE OP DIE NUUS

Die kwellende besluit waarvoor die Uitlanders te staan gekom het toe hulle verneem dat Jameson weggespring het, is op pp. 10-11 beskryf. Daar was 'n aantal ander mense wat hulle voor 'n soortgelyke dilemma bevind het. Die persoon wat die nouste daardeur geraak is, was Cecil Rhodes. Ons het gesien hoe hy Saterdag 28 Desember bed toe is met die oortuiging dat die Inval afgestel is. 'Jameson is 'n goeie kêrel' het hy vir die Imperiale Sekretaris gesê. 'Hy sal jarelank daar stilsit indien nodig.' Teen 12 uur Sondagmiddag het hy geweet hoe verkeerd hy gehad het. Teen Sondagaand het hy geweet dat alle pogings om met Jameson in aanraking te kom, misluk het, en dat Jameson waarskynlik reeds die grens oorgesteek het. Hy het die nuus bekend gemaak aan die Imperiale Sekretaris wat van die begin af van die plan geweet het. 'Jameson het sy eie kop gevolg en Transvaal toe gegaan. Hy het my geruïneer. Ek moet bedank.'

As Eerste Minister van 'n selfregerende kolonie was dit vir Rhodes natuurlik heeltemal onbehoorlik om 'n inval te beplan teen 'n staat met wie hy nie in 'n oorlog gewikkel was nie. Wat ook geruïneer was, was sy hoop om Engelssprekende en Hollandssprekende Suid-Afrikaners te verenig in die Unie wat hy vuriglik begeer het. Omdat Jameson ingegaan het sonder om te wag op bevele en sonder die verskoning om 'n opstand te hulp te snel, kon Rhodes egter tussen twee moontlikhede kies. Hy kon hom of onmiddellik en in die openbaar van Jameson distansieer of hy kon daarop reken dat Jameson moontlik kon slaag en die Inval sy volle steun toesê.

Om hom van Jameson te distansieer, sou dislojaal wees, en as die Inval sou slaag, moontlik onverstandig. Soos Rhodes vir een van sy eie kabinetsministers wat nie die nuus kon glo nie, gesê het: 'Ja, ja, dit is waar. Ou Jameson het al my planne omvergegooi . . . Twintig jaar was ons vriende en nou gaan hy in en ruïneer hy my.' 'Maar daar is nog tyd om hom te veroordeel,' het Jan Hofmeyr teengestribbel, waarop Rhodes geantwoord het: 'Jameson is tog so 'n ou vriend. Ek kan dit natuurlik nie doen nie.' Hy het egter nog nie die hoop laat vaar dat

Jameson moontlik sou slaag nie. Uit die berigte wat Kaapstad bereik het, het enigiets nog moontlik gelyk. Rhodes se agent het uit Pretoria getelegrafeer: SWAAR GEVEGTE NET BUITE DIE DORP. JAMESON DRING STADIG MAAR SEKER DEUR.

Op 30 Desember het Rhodes aan Londen getelegrafeer: VANDAG IS DIE CRUX. EK SAL WEN EN SUID-AFRIKA SAL AAN ENGELAND BEHOORT. Teen 2 Januarie het die nuus geen twyfel gelaat nie. Rhodes het sy bedanking aan sy kabinet voorgelê. Na lang beraadslagings het hulle besluit om dit te aanvaar. Dit was die einde van die magtigste politieke loopbaan op die Vasteland.

Iemand anders wat onmiddellik moes besluit hoe hy op Jameson se optrede sou reageer, was die Britse Hoë Kommissaris, sir Hercules Robinson. Dit lyk seker dat hy oor die plan ingelig is, maar *amptelik* was hy veronderstel om nie daarvan te geweet het nie. Toe die Imperiale Sekretaris op 'n keer oor Johannesburg begin praat, het hy hom in die rede geval met die woorde: 'Hoe minder ek met daardie vervloekte sameswerings te doen het . . . hoe beter. Ek weet niks daarvan nie.' Sy eerste vraag toe hy die nuus hoor, was: 'Liewe hemel, het hy tog nie sonder 'n opstand gegaan nie?' As hy dit gedoen het, was dit loutere rowery en was dit sir Hercules se plig om hom terug te roep. Hy het toe die telegram gestuur wat Jameson twee uur lank naby Doornkop vertraag het. Dit is gevolg deur nog een wat alle Britse onderdane beveel om hulle van enige steun aan dr. Jameson te weerhou. Soos Rhodes gekla het: 'Dit het van Jameson 'n voelvryverklarde gemaak.'

Die ander persoon wat moes besluit hoe hy op die nuus van Jameson se Inval sou reageer, was die Britse Minister van Kolonies, Joseph Chamberlain. Die mening word vandag algemeen gehuldig dat hy, soos sir Hercules *nie-amptelik* van die plan geweet het, maar nie *amptelik* nie. Dit sou vanselfsprekend 'n baie ernstige aanklag wees as daar bewys kon word dat 'n lid van die Britse regering saamgesweer het om 'n goedgesinde staat omver te werp. Dus moes hy dit onmiddellik duidelik stel dat hy die Inval baie sterk afkeur. Hy het onmiddellik aan sir Hercules getelegrafeer om Jameson terug te roep: 'Dit is 'n daad van oorlog . . . As daar anargie in Johannesburg was, was daar moontlik 'n effense verskoning . . .' Die volgende drie dae lank het hy voortgegaan om die Inval te

Sir Hercules Robinson is vir sy werk in Suid-Afrika met die titel Baron Rosmead beloon.

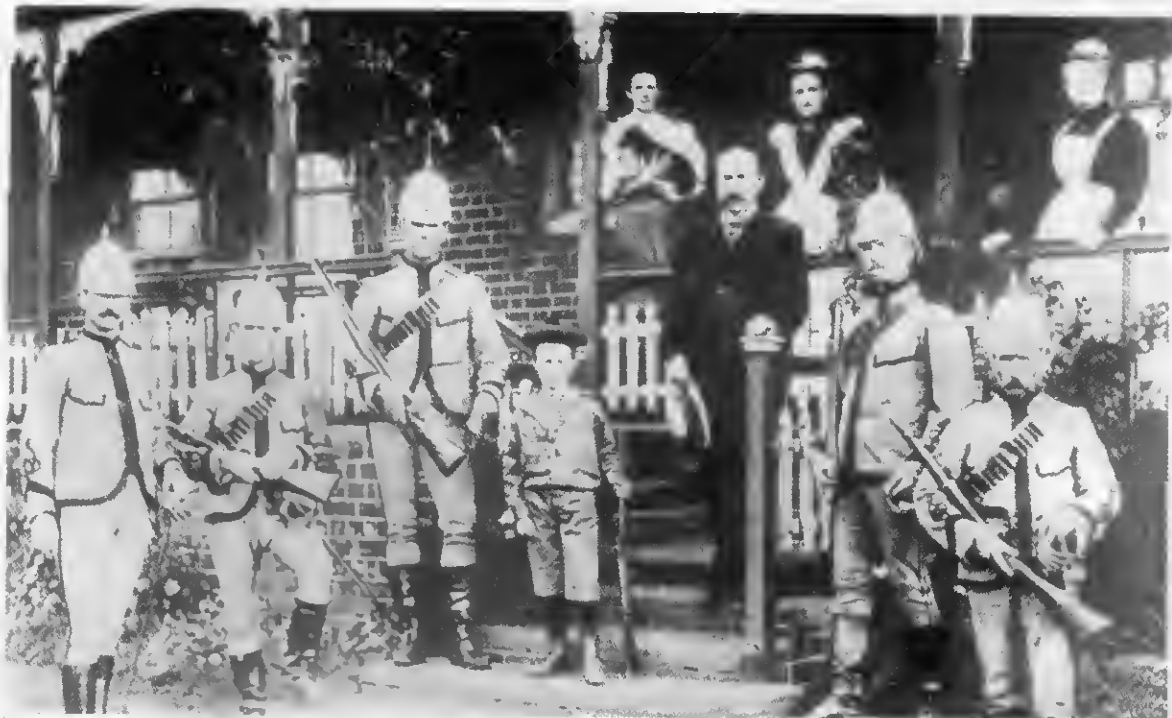
Op 38-jarige ouderdom het Joseph Chamberlain al genoeg geld uit sy fabriek in Birmingham gemaak om die res van sy lewe aan die politiek te wy.

veroordeel. Deur dit te doen, was hy vir 'n paar dae die mees ongewilde man in Engeland terwyl Jameson oornag 'n volksheld geword het. Die *Times* het die brief gepubliseer wat Jameson van die Reform Committee ontvang het, en die Hofdigter het 'n gedig geskryf met die titel 'Ja-

meson's Ride', wat die houding van sy landgenote opgesom het.

As Jameson geslaag het, sou Chamberlain geruïneer gewees het: Jameson se mislukking het egter eintlik Chamberlain se aansien verhoog.

Onder die vyf Hervormers wat ter dood veroordeel is, was daar 'n Amerikaanse myningenieur, John Hays Hammond, wat hier gesien word waar hy hom aan die Transvaalse polisie oorgee.

VERHORE EN VONNISSE

In die oorspronklike planne vir die Inval, wat op pp. 4-5 beskryf is, was die Hoë Kommissaris veronderstel om na Johannesburg te vertrek sodra hy die nuus van die revolusie aan die Rand hoor om 'vrede' tussen Kruger en die Uitlanders te maak. Daar is verwag dat met Jameson en sy troepe op die punt om die stad binne te gaan, Kruger paniekerig sou raak en aan baie gunstige voorwaardes sou toegee.

Die nuus wat sir Hercules egter ontvang het, was natuurlik nie van 'n revolusie nie, maar 'n Inval. Rhodes was nog van mening dat as die Hoë Kommissaris onverwyld Johannesburg toe gaan, hy Kruger moontlik sou kon dwing om toegewings te maak. Sir Hercules het dus sy agent in Pretoria opdrag gegee om Kruger te vra of hy wou hê dat hy kom om 'n vreedsame skikking uit te werk. Op 1 Januarie het Kruger dit aanvaar: Jameson was nog wes van Krugersdorp, daar was gerugte dat die Uitlanders oor 20 000 gewere beskik en 1 000 Rhodesiese ruiters was volgens berig in Bulawayo aan die monster.

Voor sir Hercules in die trein geklim het, het die nuus van Jameson se oorgawe Kaapstad egter al bereik. In plaas daarvan dat hy dus op Kruger druk uitoefen om toegewings aan die Uitlanders te maak, of om by 'n Suid-Afrikaanse federasie aan te sluit, sou hy vir Jameson en Johannesburg gaan pleit. Die reis het hom so uitgeput dat hy met Kruger en sy Uitvoerende Raad moes praat terwyl hy op 'n bank uitgestrek gelê het.

Voor Robinson se aankoms het Kruger reeds besluit om Jameson en die invallers aan die Britse regering te oorhandig sodat hulle gestraf kon word. Selfs as Brittanje hulle vrylaat, sou hy vir die wêreld as die beskermmer van misdadigers voorkom.

Kruger het geweier om die lot van die Johannesburgse Reform Committee te bespreek tot dat al 20 000 gewere waarmee hulle gespog het, oorhandig is. Daar was gespanne oomblikke toe net 3 000 oorhandig is (wat al was wat hulle gehad het). Uiteindelik is al 64 lede van die Komitee in Pretoria verhoor.

'n Regter met die naam Gregorowski is spesiaal van die Oranje-Vrystaat laat kom om die verhoor waar te neem. Daar was oral gerugte dat hy gekom het omdat hy nie kon wag om met die Hervormers af te reken nie, en dat hy by sy aankoms in Pretoria heel eerste 'n swart mus by 'n ander regter geleen het. 'n Boerekommandant het een van die galge Pretoria toe gebring waaraan die Britse owerhede Boererebelle in 1815 by Slagtersnek opgehang het. Hoewel hy gesê het dat dit 'n skenking aan die Nasionale Museum was, het baie mense geglo dat 'n lynch beplan word.

Na 'n dag se verhoor het regter Gregorowski sy geleende mus opgesit en die vyf manne wat die nou beroemde brief van uitnodiging aan dr. Jameson geteken het, tot die doodstraf gevonnis. Die ander Hervormers is tot gevangenisstraf van twee jaar en boetes van £2 000 elk gevonnis. 'Kruger sal dit darem seker nie waag om soiets te doen nie?' het Rhodes oor die doodvonnisse gesnak. Kruger sou inderdaad nie: na 24 uur het hy die vonnisse tot lewenslange gevangenisstraf gewysig. Petisies het nou namens die gevangenes begin instroom: een van hulle het in die tronk selfmoord gepleeg: Barney Barnato het gedreig om Transvaal van £200 000 per maand te ontnem deur sy myne te sluit. Kruger het die vonnisse weer eens verminder. Hy het aangebied om hulle teen betaling van £25 000 elk, en 'n belofte om vir 15 jaar nie aan die politiek deel te neem nie, vry te laat. Rhodes het hul boetes betaal en almal hehalwe sy broer, kolonel Frank Rhodes, het beloof om nie tot die politiek toe te tree nie. Kolonel Rhodes is daardie aand nog oor die grens geleide gedoen.

Jameson en sy troepe moes ses maande lank wag voordat hulle verhoor is. Terwyl die verhoor plaasgevind het, was die koerante vol van 'n Matabele-rebellie in Rhodesië. Een van die koerante het die publiek se mening juis weer-gegee toe hy verklaar het: 'Dr. Jim moes daar gewees het om die orde en wet te herstel in plaas daarvan dat hy hom dood verveel in die Hollowaygevangenis.' Soos Kruger egter tereg gesien het, kon die Britse regering dit nie bekostig om dit te laat lyk asof hy misdadigers beskerm nie. Dus moes Jameson en sy offisiere gevonnis word tot tydperke wat van vyf tot vyftien maande gewissel het. Die gevolg van die verhoor was dat Jameson nog meer gewild as ooit tevore was.

Die Invallers was nie te ongemaklik in die gevangenis nie. Hulle het nie gevangenisdrag gedra nie, hulle kon hul selle meubileer soos hulle wou, en kon selfs hul eie maaltye bestel. Jameson het egter ernstig siek geword. In November is 'n operasie vir galstene op hom uitgevoer. In Desember het lord Grey slegte nuus aan Rhodes oorgedra: 'Wees bereid op 'n aaklige slag.' Sy huis, Groote Schuur, het afgebrand. Verligting het op Rhodes se gesig gestaan. 'As dr. Jim gesterf het, sou ek nooit daaroor gekom het nie.' Na vier maande is Jameson vrygelaat. Die Inval was iets waaroor hy nooit weer gepraat het nie.

Kruger se eie gewildheid het as gevolg van die Inval geweldig toegeneem aangesien dit skynbaar bewys het dat die agterdochtige houding wat hy nog altyd teenoor die Engelse ingeneem het, geregverdig was. In die verkiesing van 1898 het hy die grootste meerderheid van enige van sy vier verkiesingsveldtogte behaal. Sy hooftteenstander was generaal Joubert (hieronder) van wie daar gemeen is dat hy 'n meer uitwaartse beleid voorgestaan het.

Tronktoestande in Pretoria was maar primitief, maar dr. Jameson is gou na meer gerieflike kwartiere in die Hollowaytronk in Londen oorgeplaas.

DIE KOMITEE VAN ONDERSOEK

Na die Hervormers in Pretoria en die Invallers in Londen verhoor is, moes die belangrikste ondersoek na die Inval nog gedoen word. Dit was om uit te vind of die Britse regering 'n aandeel aan die Inval gehad het of nie. Indien wel, was die skuldige die Minister van Kolonies, Joseph Chamberlain. As daar bewys kon word dat hy gehelp het om die Inval te beplan, of selfs daarvan geweet het, sou dit 'n ernstige slag vir Engeland se aansien wees. Dit sou beslis 'n nasionale skande wees. Een van Chamberlain se vyande het met blydschap voorspel: 'As dit nie die Britse Ryk vernietig nie, sal niks dit doen nie.' Die gevolge sou trouens so ernstig wees dat die Britse regering nie 'n skuldigbevinding kon toelaat nie. As hulle aan die ander kant sou weier om 'n Onderzoek te hou, sou dit lyk asof hulle iets het om weg te steek. 'n Komitee van Onderzoek moes dus aangestel word, maar die meeste mense het geglo dat hy meer daarop uit was om toe te smeer as om die waarheid bloot te lê.

Een merkwaardige kenmerk van die Komitee was dat Joseph Chamberlain self lid daarvan was. Wanneer sleutelgetuies dus gevra is of hulle inligting aan Chamberlain oorgedra het, kon hy sake onderbreek met die woorde: 'Ek is hier om verantwoording te doen vir my aandeel.' Die ander lede was min of meer gelyk verdeel tussen lede van die regerende party en lede van die opposisie. Die lede van die opposisie moes kies tussen hul begeerte om die regering omver te werp en hul vrees om die hele volk in die skande te laat kom.

Die Komitee het sy Onderzoek in Februarie 1897 begin en sy verslag in Julie, agtien maande na die Inval, gepubliseer toe die meeste mense al dood verveeld was met die hele gedoente. Gewoonlik besluit die hof watter reëls die getuies moet volg, maar in hierdie geval het die getuies besluit watter reëls die hof moet volg. 'n Paar voorbeelde sal aantoon hoe die Komitee toegelaat het dat hy op 'n dwaalspoor gebring word.

Die eerste en belangrikste getuie was Cecil Rhodes. Hy het reeds erken dat hy die meester-

brein agter die Inval was, en as enigiemand met Chamberlain in aanraking was, sou dit hy ge-wees het. Toe Rhodes gevra is of hy vir die Hoë Kommissaris gesê het waarom hy troepte op die Transvaalse grens geplaas het, het hy geantwoord: 'Ek meen u moet die antwoord van die Hoë Kommissaris kry.' Toe hy gevra is om 'n geheimsinnige telegram van die *Times* te verduidelik wat daarop aandring dat die opstand nie uitgestel moet word nie, het hy geantwoord: 'Dit is een van daardie gevalle waarby ander mense betrokke is, nie waar nie?' Hierna het alle getuies geweier om vrae te beantwoord waarby derde partye betrokke was.

Rhodes het ook die voorbeeld vir ander getuies gestel deur te heweer dat hy niks geweet het van dinge wat hy nie persoonlik gesien het nie. Toe daar vir hom gevra is of Jameson nie sy Inval op die vervalste brief gegrond het nie, het hy geantwoord: 'Ek weet nie: ek was nie by die Dokter nie'. Daarna is die vrae keer op keer gedwarsboom deur die antwoord 'Ek was nie daar nie'. Op 'n keer toe nie een van hierdie metodes hom kon red nie, het Rhodes toestemming gevra om oor sy antwoord na te dink, as daar geen beswaar sou wees nie, en die Komitee het ewe gedwee aan sy versoek voldoen!

Daar is gevind dat sekere uiters belangrike telegramme tussen Rhodes en sy agente in Londen gewissel is. Sou hy daarteen beswaar maak as die telegramme as getuienis voorgelê word? 'Myns insiens was dit vertroulik' was sy antwoord, 'en moet dit nie voorgelê word nie.' Weer eens is hy toegelaat om hul vrae te ontwyk. Geen wonder dat humoriste dit 'n Komitee van Geen Onderzoek genoem het nie.

Nadat Rhodes getuienis gelever het, is hy toegelaat om onmiddellik Kaap toe te vertrek. Op baie vrae is dus nie geantwoord nie omdat 'n derde persoon (Rhodes) daarby betrokke was 'wat nie daar was nie'. Nog 'n getuie, die Koloniale korrespondent van die *Times*, wat ook inligting kon voorsien wat vir Chamberlain skade kon berokken, is baie sagkens ondervra omdat sy 'n dame was.

Tot niemand se verbasing nie was die bevindings van die Komitee dat Rhodes vir die hele saak verantwoordelik was (wat hy openlik erken het). Wat Chamberlain betref, het hulle besluit dat 'nòg hy nòg sy amptenare enige inligting ontvang het wat hulle van die sameswering bewus kon gemaak het nie.' Die Engelse eergevoel is bevredig.

Sir John Willoughby, militêre leier van Jameson se troepemag, is deur die Komitee van Ondersoek toegelaat om te weier om party van die sleutelvrae wat aan hom gestel is, te beantwoord.

Die hooffigure van die Komitee van Ondersoek was (sittende, van links na regs) sir Michael Hicks-Beach, sir William Harcourt, Joseph Chamberlain self, sir W. Hart-Dyke, en sir Henry Campbell-Bannerman, 'n latere eerste minister.

DIE KEISER SE TELEGRAM

Engeland was glad nie skaam om te hoor dat Britse troepe 'n private oorlog teen 'n ander staat gevoer het nie. Die Inval was inteendeel ontsaglik gewild. Al was dit heeltemal onwettig het almal gehoop dat dit sou slaag. Die nuus van Jameson se nederlaag het dit egter alles verander. 'n Mens kon die Inval op geen ander manier beskou as dat dit 'n skokkende flater, 'n verleentheid en 'n skande vir die hele nasie was nie.

Op 3 Januarie is Brittanje egter gedeeltelik van Jameson se flater gered deur 'n ander flater wat byna net so dwaas was. Dit was 'n telegram wat die Duitse keiser, Wilhelm II, aan president Kruger gestuur het en wat soos volg gelui het: MY OPREGTE GELUKWENSE DAT U SONDER OM 'N BEROEP OP GOEDGE- SINDE STATE TE DOEN DAARIN GESLAAG HET OM DIE ONAETHANKLIK- HEID VAN U LAND TE BESKERM TEEN AANVALLE VAN BUIITE. Daar was twee punte wat die Britte baie aanstoot gegee het. Die een was dat Kruger hom, as hy wou, op 'goedgesinde state' soos Duitsland kon beroep, en die ander was dat Transvaal 'n ten volle onafhanklike land was wat nog nooit deur die Britte erken is nie.

Skielik was dit onbelangrik of Jameson reg of verkeerd gedoen het. Wat van veel groter belang was, was of Brittanje Duitsland sou toelaat om met sy buitelandse beleid in te meng of dit te beoordeel. Die antwoord was nee. Die hele land het met 'n uitbarsting van patriotisme gereageer. Die koerante het selfs opskrifte gedruk wat gelui het dat Duitsland uitgewis moes word. Koningin Victoria het aan die Keiser 'n skerp brief geskryf waarin sy die volgende sê: 'As jou ouma aan wie jy nog altyd soveel liefde betoon het, moet ek my teleurstelling uitspreek oor die telegram wat jy aan president Kruger gestuur het. Dit word as baie onvriendelik teenoor hierdie land beskou . . . Die optrede van dr. Jameson was natuurlik baie verkeerd . . . maar . . . ek meen dit sou beter gewees het om niks te gesê het nie.' Hierop het die Keiser gedwee geantwoord: 'Vir my is . . . rebelle teen die Koningin die verfoeilikste wesens ter wêreld . . . Ek het in die bresse getree vir wet, orde en gehoorsaam-

heid aan 'n koningin wat ek aanbid.' Soos Kruger oor die briewe aan die Duitse Konsul in Pretoria gesê het: 'Die ou vrou het net genies toe hardloop julle weg.'

Cecil Rhodes het die situasie mooi saamgevat toe hy die Keiser 'n paar jaar later besoek het. 'U sien, ek was 'n stout seun, en u het my probeer pakgee. Nou was my eie mense heeltemal gereed om my te slaan . . . maar onmiddellik toe u dit doen, het hulle gesê: "Nee, as dit enigemand se besigheid is, is dit ons s'n." Die gevolg was dat u Majesteit baie ongewild geraak het by die Engelse, en ek het toe nooit slae gekry nie'. Ten spyte hiervan het Rhodes en die Keiser so goed klaargekom dat Rhodes in werklikheid reëlings getref het om 'n paar Duitse Rhodes-beurshouers by sy testament te voeg.

As gevolg van hierdie eenaardige episode het dit vir baie mense gelyk asof Brittanje nie die oortreder nie, maar die benadeelde party was. Hierdie indruk was so sterk dat Chamberlain minder as 'n week na die Inval van mening was dat hy in werklikheid op Kruger kan begin druk uitoefen om toegewings aan die Uitlanders te doen. Hy het sir Hercules aangesê om in sy gesprekke met Kruger ferm te wees. Hy het voorgestel dat troepe en skepe Kaap toe gestuur word om die Hoë Kommissaris se posisie te versterk. Sir Hercules, wat die lewens van die Hervormers vanuit die onwaardige posisie van 'n siekbed wou red, het aan Chamberlain getelegrafeer om hom met sy eie sake te bemoei.

In Februarie het Chamberlain 'n plan vir die Munisipale hervorming van Johannesburg gepubliseer. Kruger het natuurlik sterk teen hierdie inmenging in Transvaal se binnelandse sake beswaar gemaak. Chamberlain het om verskoning gevra, maar nog by Kruger daarop aangedring dat hy Londen besoek. In April het Chamberlain aan een van sy amptenare geskryf: 'Die herowering van Transvaal sal nie moeilik wees nie.' Hy het bygevoeg dat Kruger 'n onnosele, vuil, geslepe en koppige man' is 'wat geweet het hoe om sy eie sake vol te stop.' In November het Robinson hom weer daarvan weerhou om die Britse troepe in Suid-Afrika te versterk, en in Januarie het hy daaraan gedink 'om die saak tot 'n bevredigende einde te bring deur die myne te sluit'. Dit is duidelik dat die Inval vir die beleid van die Minister van Kolonies hoegenaamd geen terugslag was nie. Die Anglo-Boereoorlog van 1899 is moontlik selfs deur die gebeure rondom die Inval verhaas.

Keiser Wilhelm II word altyd in hierdie posisie voorgestel om die feit dat hy 'n gebrekkige arm gehad het, te verbloem.

Koningin Victoria (hierbo) se oudste kind, Victoria, was keiser Wilhelm se moeder.

Die uitwerking van die Keiser se telegram was om van Jameson 'n held te maak, soos getoon word deur die ontvangs wat hy by sy terugkeer in Londen van die skares ontvang het.

NÁ DIE INVAL

Verhoudinge tussen Groot Brittanje en Transvaal het na 1895 geleidelik versleg totdat hulle in 1899 tot die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog gelei het. As gevolg van die oorlog is nie net Transvaal nie, maar ook die Oranje-Vrystaat oorwin en is hulle deur die Britse Ryk geannekseer. Uiteindelik het die Unie van Suid-Afrikaanse state onder die Britse vlag, waarvoor Rhodes hom beywer het, tot stand gekom.

Wat het van die hooffigure in die verstommende verhaal van die Jameson-inval geword? Joseph Chamberlain het nie, soos baie van sy kollegas verwag het, eerste minister van Brittanje geword nie, hoewel een van sy seuns, Neville, dit wel geword het en 'n ander een, Austen, dit byna geword het. Selfs as mense 'Pushful Joe' – met sy glinsterende oogglas en orgidee in die knoopsgat – genoeg vertrou het, sou sy gesondheid dit nie toegelaat het nie. Hy het in 1906 beroerte gehad en was die laaste agt jaar van sy lewe 'n hulpelose kreupele in 'n rystoel.

Rhodes is bewys as glad nie die 'geruïneerde man' soos hy homself beskryf het nie. Hoewel hy as Eerste Minister en as voorsitter van die British South Africa Company bedank het, het hy voortgegaan om Barkly-Wes in die Kaaplandse Parlement te verteenwoordig soos wat hy sedert 1880 gedoen het. In 1898 is hy, ten spyte van die feit dat die meerderheid kiesers in sy kiesafdeling Hollandssprekendes was, herkies. 'n Nuwe party, die Progressiewe Party, is gestig wat nouer bande met die Britse Ryk voorgestaan het. Rhodes is genooi om die leier daarvan te word, maar hy het geweier omdat hy van mening was dat sy verbintenis met die Inval die party die steun van die Hollandse kiesers sou kos.

Binne minder as 'n jaar is hy weer tot die direksie van die British South Africa Company verkies. Hy het die rykdom van die maatskappy in sy geliefde provinsie Rhodesië gered deur die Matabieliekapteins in die Matopoberge ongewapen te ontmoet en hulle te oorrede om die guerrilla-oorlog te staak wat die jong kolonie van die manne en die geld ontnem het wat hy nie kon bekostig om te verloor nie. Rhodes het die beleg van Kimberley gedurende die Anglo-Boereoorlog met steeds versleggende gesondheid meegemaak. Kort voor die einde van die oorlog het hy gesterf in die eenvoudige huisie wat hy in Muizenberg vir hom gekoop

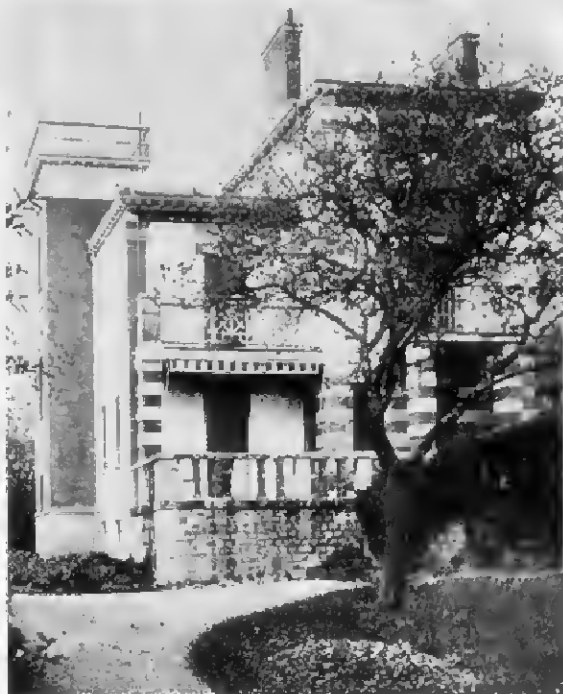
het. Hy is op eie versoek begrawe in 'n graf wat uit die rotse in die Matopoberge gekap is. Hy was nog nie vyftig jaar oud nie.

Paul Kruger het voortgeleef om te sien hoe sy land by 'n oorlog betrokke raak en dit verloor. 'Stry met die Engelse', het hy op 'n keer vir president Steyn van die Vrystaat gesê. 'Betwis sake met hulle, onderhandel met hulle, maar moet nooit teen hulle veg nie.' Hy is Europa toe om te kyk watter wapens hy kon kry van die lande wat hul simpatie met die Boere so luidkeels verkondig het. Hy is oral afgewys. Die Duitse keiser wou hom nie eens in Duitsland toelaat nie – hy het sy les in 1896 geleer. Kruger het nie toegelaat dat hierdie teleurstellings sy ystere wil aftakel nie. 'Veg voort', het hy die Boere beveel toe hulle hom om raad telegrafeer. Maar die oormag teen hom was te groot. Die oorlog is verloor en die grootste Hollandse Afrikaner het in 'n huis langs die Genève-meer in Switserland gesterf.

Miskien het die merkwaardigste wending in sy lotgevalle die skuldige, dr. Jameson, te beurt geval. Die gevangene van November, 1896, het teen 1904 eerste minister van die Kaapkolonie geword. Intussen het hy aansoek gedoen om by die Progressiewe Party aan te sluit, maar is hy afgekeur omdat slegs sy naam 'n belediging vir elke kolonis van Hollandse oorsprong' was; het hy hom in Ladysmith bevind toe dit deur die Boere beleër is; het hy 'n aanval van tifuskoors gedurende die beleg net-net oorleef; is hy gevra om Kimberley in die Kaaplandse Parlement te verteenwoordig; is hy slegs twee jaar later gesmeek om die leierskap van die party oor te neem wat hom drie jaar tevore verwerp het. As Premier van die Kaap het hy geglo dat dit sy plig was om hom te beywer vir die unie waarvan Rhodes gedroom het. Dit was Jameson se manier van sake regstel. Hy was een van die leidende geeste ten grondslag van die Nasionale Konvensie wat die pad vir uniewording voorberei het. Na uniewording het hy leier van die opposisie in die parlement geword. Koning George het hom in 1911 tot ridder geslaan. In 1913 het hy Voorsitter van die B.S.A. Company geword. Hy het in 1917 gesterf en is heel gepas aan Rhodes se regterhand in die Matopoberge begrawe. Generaal Smuts, wie se afkeer van die Inval veroorsaak het dat hy Kaapland verlaat het om in die Transvaal te gaan woon, het sy spyt oor die dood van 'n groot Suid-Afrikaner' getelegrafeer.

Nege jaar na die inval is dr. Jameson tot Eerste Minister van die Kaapkolonie verkies.

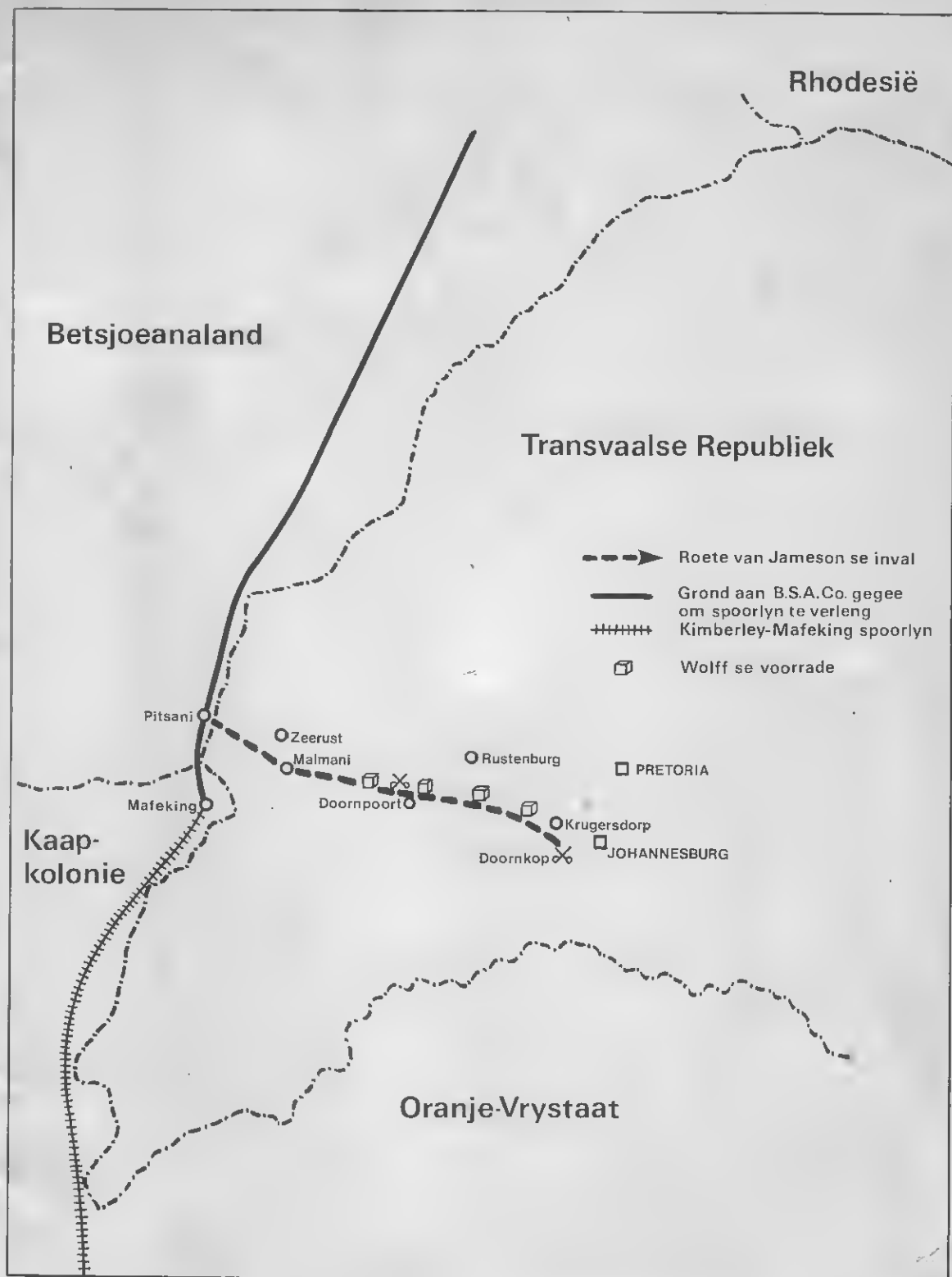
Kruger het in hierdie villa in Clarens, op die oewer van die Genève-meer in Switzerland, gesterf.

Cecil Rhodes het voor die einde van die Anglo-Boereoorlog in hierdie eenvoudige huisie in Muizenberg gesterf.

TABEL van JAMESON-INVAL

1880		Slag van Majuba
1881		Transvaalse onafhanklikheid herstel
1883		Kruger tot President van die Transvaal verkies
1886		Witwatersrandse goudvelde geproklameer
1890		Rhodes word eerste minister van Kaapkolonie
1892		Uitlanders vorm 'National Union'
1895		Chamberlain word sekretaris vir Kolonies in Britse kabinet
18/10/1895		B.S.A. Co. ontvang stuk grond in Betsjoeanaland om spoorweg op te bou
19/11/1895		Jameson ontmoet Uitlanders om datum vir opstand te bepaal
20/11/1895		Lionel Phillips open gebou van Kamer van Mynwese met vyandige toespraak
30/11/1895		Jameson se hoofaakmag neem posisie in by Pitsani
7/12/1895		Jameson gesê dat opstand as gevolg van wedrenne uitgestel is
23/12/1895		Jameson gesê dat opstand 28/12/1895 sal plaasvind
25/12/1895		Uitlanders verskil oor vlag; Leonard gestuur om Rhodes te spreek
26/12/1895		Jameson uitdruklik deur Johannesburg en Kaapstad verbied om te begin
27/12/1895		'Prospekteerders' Irenc toe gestuur om bevele af te wag vir aanval op magasyn
28/12/1895		Jameson verklaar plan om 29/12/1895 te vertrek
29/12/1895	11.00 vm.	Nuus van Jameson se besluit om te vertrek in Kaapstad bekend
29/12/1895	1.00 nm.	Telegraafdrade gesluit vir Sondagmiddag
29/12/1895	4.30 nm.	Holden en Heany kom in Pitsani aan om Jameson te keer
29/12/1895	9.30 nm.	Jameson steek Transvaalse grens oor
30/12/1895	5.00 vm.	Afdelings van Pitsani en Mafeking ontmoet by Mahmani
30/12/1895	9.00 vm.	Pretoria hoor van Jameson se inval
30/12/1895	1.00 nm.	Kaapstad hoor van Jameson se inval
30/12/1895	4.30 nm.	Johannesburg hoor van Jameson se inval via Kaapstad
30/12/1895	6.00 nm.	Londen hoor van Jameson se inval via Kaapstad
31/12/1895	6.00 vm.	Eerste bevel van Hoë Kommissaris om terug te draai, bereik Jameson
31/12/1895	9.00 nm.	Jameson verdrag deur eerste skermutseling by Doornpoort
1/ 1/1896	9.00 vm.	Tweede bevel van Hoë Kommissaris om terug te draai, bereik Jameson
1/ 1/1896	1.00 nm.	Kruger aapvaar Hoë Kommissaris se aanbod om te bemiddel
1/ 1/1896	2.00 nm.	Eerste boodskappe van Johannesburg bereik Jameson
1/ 1/1896	4.00 nm.	Onvermoë om Krugersdorp te bestorm, dwing invallers suid
2/ 1/1896	9.00 vm.	Invallers gee oor by Doornkop
2/ 1/1896	6.30 nm.	Hoë Kommissaris verlaat Kaapstad om met Kruger te onderhandel
3/ 1/1896	2.00 vm.	Invallers in Pretoriase tronk opgesluit
3/ 1/1896		Keiser se telegram wens Kruger geluk
28/ 4/1896		Hervormers nà verhoor gevonniss
11/ 6/1896		Laaste hervormers uit tronk vrygelaat
29/ 7/1896		Jameson en invallers tot gevangenisstraf gevonniss
4/12/1896		Jameson uit tronk losgelaat
16/ 2/1897		Komitee van Onderzoek begin
13/ 7/1897		Komitee publiseer sy bevindings
11/10/1899		Anglo-Boereoorlog breek uit

ANDER TITELS IN HIERDIE REEKS

**DIE ZOELOELANDSE VELDTOG
GRENS VAN WOELINGE
DIE HUGENOTE
JAN SMUTS
LORD CHARLES SOMERSET**